

Maailman lingvistit Berliinissä

1.

Kuluvan vuoden elokuun 10. ja 15. päivän välisenä aikana pidettiin laaja kansainvälinen lingvistikongressi 750-vuotisjuhliaan viettävässä Berliinissä, Itä-Saksan pääkaupungissa. Kyseessä oli Haagissa päämajaansa pitävän CIPL:n (= Comité International des Linguistes) neljästoista kongressi. Edellinen oli ollut viisi vuotta sitten Tokiossa.

Kongressin järjesteli tällä kertaa Itä-Saksan tiedeakatemia professori Werner Bahnerin johdolla. Työtä järjestelyissä oli ollutkin; Bahnerin avajaispuheesta kävi ilmi, että osanottajia oli 64 maasta yhteensä 1 600. Kongressin täysistunnot järjestettiin »tasavallan palatsissa», jossa pitää istuntojaan myös maan parlamentti. Kongressin toimisto oli torin toisella puolen Kommode-nimisessä vanhassa rakennuksessa, jossa pidettiin myös osa jaosten istunnoista. Kolmas istuntopaikka oli perinteikäs Humboldtin yliopisto. Käytännön järjestelyt sujuivat hyvin, vaikka monituntinen jonotus alkajaispäivänä Kommoden aulassa panikin monien kärsivällisyyden koetukselle. Jonkin verran häiritsi myös se, että melko monia esitelmöitsijöitä oli jäänyt tulematta, minkä vuoksi aikataulut toisinaan muutuivat.

Kongressin yleisteemana oli »nykyisen kielitieteen yhtenäisyys ja eriytyneisyys: tieteenaloittaisia ja monitieteisiä tarkastelutapoja ja tuloksia». Tuon katon alle mahtui viikon aikana kuusi puolipäiväis-

tä täysistuntoa ja 800 jaosesitelmää sekä vielä pöytäkeskusteluja. Jaosesitelmiä järjestelytoimikunta oli hyväksynyt etukäteen 804, mutta melkoinen joukko niiden pitäjistä jäi tulematta. Jonotuslistoilla oli kuitenkin yhteensä 99 esitelmää — enimmäkseen isäntämaasta Itä-Saksasta — , joita otettiin ohjelmasta pois jäävien tilalle. Pöytäkeskusteluihin kuului yleensä laaja alustus ja sitä seuraava keskustelu. Havaintojeni mukaan ne eivät eronneet jaosesitelmistä muuten kuin siten, että sekä alustus että keskustelu olivat pitempiä.

Kuhunkin täysistuntoon oli varattu aikaa kaksi ja puoli tai kolme tuntia, ja yhtäjaksoisen istunnon temasta oli aina kolme alustusta ja niitä seuraava keskustelu. Ensimmäinen täysistunto oli omistettu kielitieteen saksalaisille juurille: Wilhelm von Humboldt ja moderni kielitiede. Alustajina olivat B. Malmberg Ruotsista, W. Neumann DDR:stä ja erittäin loisteliaasti esiintyvä R. H. Robins — CIPL:n nykyinen puheenjohtaja — Englannista. Yleisenä huomiona alustuksista ja keskustelusta voi sanoa, että vaikka Humboldt ei luonut mitään selvää kielitieteellistä oppirakennelmaa, häneltä on jäänyt monia virikkeitä myöhemmälle kielitieteelle. Ehkäpä hänen moninaisista ajatuksistaan löydetään joskus sellaistaakin, mikä on kehittynyt ideaksi vasta myöhemmin. Tämä tuli ilmi esimerkiksi siinä, kun Malmberg alustuksessaan sanoi »sisäisen kielimuodon» käsitteen periytyneen Humboldtilta mm. Hans Glinzille. Keskustelun aikana Glinz sanoi omineensa käsitteen de Saussurelta, ei Humboldtilta.

Muita täysistuntojen aiheita olivat semantiikka ja kognitiivi psykologia, kielellisten normien muotoutuminen ja pätevyys, kielitypologia, tekstilingvistiikka ja kielenmuutosten selitys.

Täysistunnoista jäi parhaiten mieleeni tiistain elokuun 11:n aamupäivä, jolloin oli teemana kielellisen normin käsite ja normin muotoutuminen. Alustajina olivat A. Bamgbose Nigeriasta, B. Schlieben-Lange Länsi-Saksasta ja A. D.

Katsauksia

Šveitser Neuvostoliitosta. Alustajat olivat siinä mielessä onnistuneesti eri puolilta maailmaa, että normin käsite sai valaisua monelta taholta. Esimerkiksi Neuvostoliitossa virallisen normin asema on toisenlainen kuin anglosaksisessa maailmassa. Rouva Schlieben-Lange tunnustautui heti alkuun Eugenio Coseriu oppilaaksi ja vannoikin alustukseensa jatkuvasti mestarinsa nimeen. Olennaistahan Coseriu kielikäsitteyksessä on kolmijako *systeemi, normi ja puhunta*. Keskustelun aikana Coseriu hiukan oikeinkin oppilastaan: normi ja *toleranssi* eivät Coserium mielestä ole sama asia. Normilla on aina tekemistä korrektiuden kanssa. Toleranssi sen sijaan on sallivuutta, joka vielä siedetään, vaikka normia rikotaankin. Normitäysistunnon parhaan alustuksen piti afrikkalainen musta mies, Nigerian Bamgbose, joka tuntui kyllä saaneen oppinsa anglosaksisissa maissa. Hän lähti liikkeelle normin määrittelystä ja totesi, että vaikka normi on sociolingvistiikan keskeisimpiä käsitteitä, sitä käytetään hyvin monimielisesti. Normilla on tarkoitettu esimerkiksi kielen standardia tai jotakin valittua variaatiota, lingvististä piirrettä, jotakin sääntöä tai oletettua käyttäytymistä. Omassa pohdiskelussaan Bamgbose päätyi siihen, että kielellisen normin käsite on välttämätön. Sitä ei pidä kuitenkaan ideaalista pelkäksi abstraktioksi. Tämän voi hänen mukaansa välttää tunnistamalla normin vaihtelurajat puheyhteisössä ja myöntämällä, että samassakin yhteisössä on erilaisia normeja.

Kongressin jaosistuntojen ala oli vieläkin laveampi kuin täysistuntojen. Jaoksia oli kaikkiaan 19, ja kun joissakin jaoksissa oli kolmekin rinnakkaisryhmää, samanaikaisesti oli joskus menossa kolmattakymmentä esitelmää. Sektiot oli nimetty seuraavasti: 1) fonetiikka ja fonologia, 2) morfologia, 3) sananmuodostus, 4) syntaksi, 5) syntaksi ja semantiikka, 6) leksikaalinen semantiikka, 7) kielenmuutos, 8) kielen sosiaalinen ja alueellinen vaihtelu, 9) kielenhuolto ja kielipolitiikka, 10) kielikontaktit, 11)

kielenoppiminen, 12) neurolingvistiikka, 13) kieli ja runous, 14) teksti ja diskursi, 15) tietokone-lingvistiikka, 16) universaalit ja typologia, 17) historiallis-vertaileva kielitiede, 18) käännösteoria ja 19) kielitieteen historia.

Yksi ihminen pystyi jaosistuntojen suuresta tarjonnasta valitsemaan tietenkin vain murto-osan. Minä osallistuin enimmäkseen sananmuodostusta käsittelevän sektion työskentelyyn, mutta kävin vielä esimerkiksi sanasemantiikkaa pohitivassa jaoksessa kuuntelemassa mm. Thea Schippanin esitelmän. Schippan kiinnostui minua siksi, että olen saanut virikkeitä hänen teoksestaan *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Luentosalissa oli aistittavissa, että Schippan nauttii suurta arvostusta. Hänen tämänkertainen aiheensa koski lingvistisen ja ensyklopedisen tiedon suhdetta. Näistä käsitteistä hän käytteli myös konstailematta saksankielisiä termejä *Sprachwissen* ja *Weltwissen*.

Sananmuodostusta käsittelevän sektion ainoa yhteinen nimittäjä oli sen sympaattinen puheenjohtaja Klaus Hansen, Humboldtin yliopiston anglistiikan professori. Muuten sektion anti oli melko kirjavaa. Tämä johtui paljolti siitä luonnollisesta syystä, että kukin esitelmöijä käsitteli omaa erikoisteemaansa ja mukana oli esitelmää mm. hindin, kiinan ja erään afrikkalaiskielen sananmuodostuksesta. Esitelmöitsijän kielitaitokaan ei aina oikein riittänyt; kyllä vieraita kieliä ääntävät joskus huonosti muutkin kuin suomalaiset. Näin saattoivat hyvätkin ajatukset jäädä kuulijoilta ymmärtämättä. Huomasin liian myöhään, että pöytäkeskustelut olisivat voineet olla sananmuodostuksen osaltakin antoisampia kuin jaosistunnot.

Sananmuodostuksen jaoksessa esiintyi myös kolme suomalaista. Silja Pellinen Tampereelta puhui saksan kielen adjektiivikompositumien ja adjektiivijohdosten erottelukriteereistä (koskee esim. *-fähig, -frei, -los, -voll, -wert* -loppuisia muodoista). Päivi Rintala Turusta esitelmöi suomen kielen deverbaalinomineista, ja

minun aiheenani oli pohdiskelu siitä, miten uudet *aa-*, *ää-*loppuiset supistuma-verbrit tulevat nykysuomeen. Myös Eeva Kangasmaa-Minnin esitelmä koski joh-to-oppia, vaikka se esitettiinkin syntak-sin jaoksessa. Hänen aiheenaan oli suomalais-ugrialaisten kielten denominaalisten verbien johto.

Suomalaisia kongressissa oli yhteensä toistakymmentä. Edellä mainittujen lisäksi pitivät esitelmän ainakin Orvokki Heinämäki ja Esa Itkonen Helsingistä, Tuomo Jämsä Oulusta, Helinä Koivisto Tampereelta, Sinikka ja Jussi Niemi Joensuusta sekä germanistiprofessorit Kurt Nyholm ja Lauri Seppänen.

Tieteellisen ohjelman lomaan sopi myös virallista oheisohjelmaa: urkukon-sertti ja kongressin isäntien järjestämä runsasruokainen iltavastaanotto tasaval-lan palatsissa. Yksi päivä oli varattu retkille. Suurin osa oli ilmeisesti Dresde-nissä, jossa katseltiin toisen maailman-sodan pommitusten jälkiä ja Zwingerin gallerian upeita taidekokoelmia. Berliinissä on paljon hyviä museoita, joten oheisohjelmaa pystyi myös itse järjestämään, jos vain kielitieteeltä maltoi.

Kongressin pleenumesitelmät ja sektio-esitelmien tiivistelmät ilmestyivät jo ennen kongressia (kaksi nidosta, 383 + 551 s.). Kaikki pidetyt esitelmät ilmestyvät saadun ilmoituksen mukaan v. 1989 noin 3 250 sivua käsittävänä sarjana, nimenään *Proceedings of the XIVth International Congress of Linguists (held in Berlin/GDR, 1987)*.

ALPO RÄISÄNEN

2.

Viime kesän suurimpia kongresseja kieli-tieteen alalla oli Berliinissä järjestetty CIPL:n kansainvälinen lingvistikongressi. Vuonna 1928 perustettu CIPL eli Comité International Permanent des Linguistes on vanhin kansainvälinen kielitieteellinen järjestö. Siihen kuuluu jäse-ninä eri maiden kielitieteellisiä yhdistyk-

siä, muita kansainvälisiä kielitieteellisiä yhdistyksiä sekä yksityishenkilöitä. Puheenjohtajana on toiminut professori Robert Henry Robins, joka valittiin nyt uudelleen tähän tehtävään. Maailman-kongressi on joka viides vuosi; edellinen oli Tokiossa, nyt Berliinissä DDR:n tie-deakatemian järjestämänä.

Kongressi oli niin laaja, että voin esit-tää siitä vain joitakin hajahuomioita. Kongressin monipuolisuudesta oli osoi-tuksena mm. se, että esitelmää pidettiin 26 jaoksessa, jotka edustivat 19:ää eri aihepiiriä. Aiheiden suosion perusteella ei voi tehdä vielä mitään päätelmiä siitä, mihin suuntaan kielitiede on maailmalla menossa. Monella erityisalalla näet on omat kansainväliset kongressinsa, jotka ovat sen alan edustajille ehkä tärkeämpi foorumi kuin nyt järjestetty yleiskongressi. (Tällaisista aloista mainittakoon mm. tietokone-lingvistiikka ja ammatti-kielen tutkimus.) Selvästi lisää huomiota edellisiin kongresseihin verrattuna saivat kuitenkin osakseen erilaiset kommunika-tiiviset ja pragmaattiset ilmiöt – vaikka jo viikkoa myöhemmin oli Antwerpenis-sa pragmatiikan kongressi ja Sydneyssä AILA-kongressi. Esimerkiksi tekstiling-vistiikan osuus oli kasvanut, niin että sil-le omistettiin nyt yksi yleisistunto, kol-me jaosta (oikeastaan yksi kolmena ala-jaoksena) sekä neljä paneelikeskustelua.

Jonkinlaisina painoalueina voi pitää yleisistuntojen aiheita: kielitieteen histo-ria, semantiikka ja kognitiivinen psyko-logia, tekstilingvistiikka, kielellisten muutosten selittäminen, sosiolingvistiikka sekä kielitypologiat. Semantiikkaa käsittelevä yleisistunto erosi muista tie-teidenvälisyytensä ansiosta: merkitysrakenteen tutkiminen on nyt kielitieteen ja kognitiotieteen yhteistä alaa. Yleisistunnon nimenä oli »Semantiikka ja kogni-tiivi psykologia: merkitysrakenne tiedon edustumana». Kielitiedettä tässä täysis-tunnossa edusti Wallace L. Chafe Yhdysvalloista, psykologiaa Friedhart Klix DDR:stä ja tietokonealaa Robert Wilensky Yhdysvalloista. Puheenjohtajana toimi Rudolf Ružička DDR:stä. Chafe

käsitteli esitelmässään monelle jo varmasti ennestään tuttuja ideayksiköitä, joiden hän olettaa olevan kognitiivisia perusyksiköitä. Klixin esitelmä käsitteli lauseiden ymmärtämistä ja sitä, minkälaista tietoa mentaalinen jäsentäminen vaatii. Wilensky esitteli kognitiivisen edustuman teoriaa (Cognitive Representation Theory). Tähän teoriaan sisältyviä aineksia ovat mm. semanttiset verkostot, Minskyn ja Fillmoren postuloimat kehykset (frames; frame semantics) sekä Schankin esittämä konseptuaalinen dependenssi.

Tekstilinguistiikan yleisistunnon aiheena oli »Tekstilinguistiikka: tekstien interaktiivinen tuottaminen». Puheenjohtajana oli Nils Erik Enkvist, ja esitelmöitsijöiksi oli kutsuttu František Daneš Tšekkoslovakiasta, János S. Petőfi Saksan liittotasavallasta, Deborah Tannen Yhdysvalloista ja Dieter Viehweger DDR:stä. Danešin aiheena oli »kognitio ja emotio diskurssi-interaktiossa». Hän keskittyi puhumaan emotioiden huomioonoton tärkeydestä diskurssin tutkimuksessa, mikä sitten aiheutti runsaasti keskustelua mm. emotioiden määrittelyn ja tutkimuksen vaikeudesta. Petőfin esitelmä käsitteli tekstin ymmärtämistä hänen kehittämänsä (ja jatkuvasti kehitteillä olevan) »TeSWeST-teorian» (Textstruktur/Weltstruktur-Theorie) pohjalta. Myös Viehweger puhui tekstin ymmärtämisestä, lähtökohtana hänen W. Motschin kanssa kehittämänsä malli illokutiivisista teoista (illokutive Handlungen). Tannenin esitelmä kohdistui muista poikkeavasti erityisesti puhutuun kieleen ja keskustelun tutkimukseen ja käsitteli toistoa keskustelussa.

Suurten kongressien ongelmana on tavallisesti se, että aikaa keskusteluun on vähän. Kuitenkin juuri mielipiteiden vaihto muiden tutkijoiden kanssa olisi tärkeää. Ei siis ihme, että uudenlainen asioiden käsittelymuoto, round-table eli Rundtischgespräch, näyttää valtaavan alaa tavanomaisilta jaoksilta. Kun jaoksissa oli esitelmää kohti varattu aikaa 20 minuuttia, johon olisi pitänyt vielä sisäl-

tyä keskustelu, tarjosivat paneelikeskustelut mahdollisuuden keskustella samasta teemasta useita tunteja (kullekin paneelille aikaa kaksi kertaa kolme tuntia). Keskustelujen toteutus vaihteli, mutta yhteistä niille oli se, että kutsutut alustivat annetusta aiheesta, josta sen jälkeen keskusteltiin ensin paneelissa ja sitten yleisön kanssa. Joissakin paneelikeskusteluissa oli kutsuttuja osanottajia toistakymmentä, mutta »round-table»-nimikkeen alle mahtui myös ennako-ohjelman ulkopuolella järjestetty Robert de Beaugranden useatuntinen esitelmätilaisuus tekstin merkityksestä kieliteoriassa.

Esimerkkinä paneelikeskusteluista kerron lyhyesti kahdesta keskustelututkimusta koskevasta keskustelusta, joihin osallistuin. Alun pitäen aiheesta piti järjestää yksi paneelikeskustelu, mutta kiinnostus keskustelututkimukseen oli yllättävän suuri: aihepiiristä päätettiin järjestää kaksi paneelia. Toista johtivat W. Hartung DDR:n tiedeakatemiasta ja W. Kallmeyer Institut für deutsche Sprache -tutkimuslaitoksesta Saksan liittotasavallasta. Käsiteltävänä oli ongelma, johon jokainen keskustelututkija väistämättä törmää: funktionaalisten yksiköiden määrittely diskurssianalyysissä. Keskeisiä kysymyksiä olivat mm. se, miten funktionaaliset yksiköt löydetään, sekä se mikä on rakenteellisten ja funktionaalisten yksiköiden suhde. Osanottajia olivat mm. Robert Longacre Yhdysvalloista ja Norbert Dittmar Länsi-Berliinistä.

Toisessa paneelikeskustelussa pohdittiin keskusteluanalyysin metodologiaa. Järjestäjät olivat lähettäneet osallistujille etukäteen joukon kysymyksiä, joihin heidän toivottiin ottavan kirjallisesti kantaa. Nämä kirjalliset vastaukset toimitettiin sitten kullekin osanottajalle, jotta he pystyisivät jo ennen kongressia tutustumaan toisiinsa. Käsiteltyjä kysymyksiä olivat mm. empiirisen analyysin aineiston luonne ja aineiston suhde analyysiin, analyysin vaiheet, analyysitulosten yleistys. Keskustelu osoitti, että keskusteluanalyysi ei ole mikään yhtenäinen

tarkastelutapa: yhteistä on oikeastaan vain tutkimuskohde; tutkimusintressi ja menetelmät sen sijaan vaihtelevat melkoisesti. Paneelia johtivat Elisabeth Gülich Bielefeldin yliopistosta, Thomas Kotschi Länsi-Berliinin yliopistosta (Freie Universität) sekä Bärbel Techtmeier ja Dieter Viehweger DDR:n tiedeakatemiasta. Osanottajia olivat myös Konrad Ehlich Dortmundista, Dorothea Franck Amsterdamista ja Tatiana Slama-Cazacu Romaniasta.

Kongressilla oli kaksi keskeistä piirrettä, joita esimerkiksi CIPL:n puheenjohtaja R. Robins useasti korosti: ensinnäkin tässä kongressissa tuli vahvasti näkyviin Wilhelm von Humboldtin merkitys kielitieteelle, ja toiseksi kongressi oli tärkeä foorumi idän ja lännen väliselle, kielitieteen eri aloja koskevalle mielipiteiden vaihdolle.

LIISA TIITTULA